

FØLLESDAL I UPPSALA

Sten Lindström och Wlodziemierz Rabinowicz

Årets Hägerströmföreläsningar i Uppsala gavs i februari av den norske filosofen Dagfinn Føllesdal. Ämnet var "Mening og Erfaring".

Dagfinn Føllesdal doktorerade 1961 vid Harvard med Willard Van Quine som handledare på en avhandling om kvantifierad modallogik. Han blev internationellt känd främst för studier om Husserls fenomenologi och dess förhållande till Frege samt för sina arbeten om Quines språkfilosofi. Allt sedan 60-talet har Føllesdal delat sin tid mellan Oslouniversitetet och Stanforduniversitetet i Kalifornien.

I sina föreläsningar diskuterade Føllesdal meningsbegreppet med anknytning till teorier formulerade av sådana tidigare Hägerströmföreläsare som Quine, Davidson och Kripke. En utgångspunkt för framställningen var Quines empiristiska syn på språket: Allt vi kan lära om omvärlden och varandra, inklusive språket, är grundat på socialt tillgänglig evidens. Enligt Quines uppfattning är språket väsentligen ett socialt fenomen. Detta innebär att: (i) språket har blivit till genom en social process; (ii) individens inläring av språket sker på basen av socialt tillgänglig information; och (iii) användningen av språket är en social process. Den centrala frågeställningen som diskuterades i föreläsningarna var: Hur skall vi utifrån en empiristisk syn på språket förstå mening och kommunikation? Quine var den förste att på ett helt explicit sätt formulera denna problemställning.¹

1. Obestämdhetstesen

I de två första föreläsningarna diskuterade Føllesdal Quines tes om *översättningens obestämdhet* (indeterminacy of translation) samt presenterade tre argument som var avsedda att visa att denna tes är en nödvändig följd av Quines empiristiska betraktelsesätt. Det första argumentet vilket var baserat på en verifikationistisk teori om mening samt en holistisk teori om evidens är det som klarast kan utläsas ur Quines skrifter. Føllesdals andra argument förutsatte inte en verifikationistisk meningsteori utan byggde istället på Quines förkastande av intensionala entiteter. Det andra argumentet

¹ Emellertid hade redan C. I. Lewis i en föreläsning "Meaning and experience" på 30-talet diskuterat den besläktade frågan: 'Hur kan vi medelst ett förnimbart, empiriskt tillgängligt, medium förmedla mening?'

finns inte explicit i Quines skrifter men tycks väl förenligt med de teser som där framförs. Det tredje argumentet slutligen utgick ifrån idén att språklig mening är en produkt av socialt tillgänglig evidens. Det kan kanske nämnas att detta argument finns antytt i Quines uppsats "Ontological Relativity" och föreligger i en mer explicit form i en nyutkommen uppsats.²

Tesen om översättningens obestämdhet är besläktad med men skild ifrån tesen om naturvetenskapliga teories *underbestämmdhet* av evidens (underdetermination by evidence). Den senare tesen som går tillbaka till Duhem och Poincare innebär att det inte alltid (eller t o m aldrig) finns en unik bästa teori för ett givet område som förklarar alla möjliga observationer inom området. Tesen bygger på två förutsättningar: (i) distinktionen mellan *observationssatser*, för vilka vi kan ha direkt empirisk evidens, och *teoretiska satser*, för vilka vi endast kan ha indirekt evidens; och (ii) idén att det *empiriska innehållet* hos (dvs evidensen för) en teori är mängden av de observationssatser som följer ur teorin. Om vi låter *T* vara en teori inom ett visst område, så kan vi säga att *T* är *underbestämd* om det finns en annan teori *T'* med samma empiriska innehåll som *T* och som är logiskt oförenlig med *T*. Tanken bakom underbestämmdhetstesen är nu att även om en teori *T* har *alla sanna* observationssatser inom ett visst område som sitt empiriska innehåll så kommer *T* fortfarande att vara underbestämd. Problemet att konstruera en teori som förklarar gjorda iakttagelser kan liknas vid problemet att finna en lämplig kurva som förbinder en given uppsättning punkter i talplanet. Enkelhetsöverväganden kommer in, men man har alltid ett *val*. Här ligger underbestämmdheten hos naturvetenskapliga teorier.

Enligt Quine är situationen när det gäller språk och kommunikation analog med den situation som råder för naturvetenskapliga teorier: utsagor om mening och synonymi är underbestämda av vår empiriska evidens. Den empiriska evidensen eliminerar vissa hypoteser om mening och översättning. Även ifall all möjlig empirisk evidens insamlats återstår alltid flera hypoteser som i lika mån förklarar den givna evidensen. I fallet med naturvetenskapliga teorier är det naturligt att tänka sig att endast en av de återstående teorierna är sann, dvs överensstämmer med fakta. I fallet med teorier om mening och översättning är emellertid enligt Quine situationen annorlunda: det finns inga fakta som kan skilja de återstående teorierna åt. Det finns alltså inget "fact of the matter" beträffande vilken av de olika teorierna som är riktig. Detta är tesen om översättningens obestämdhet. Enligt denna tes finns det således för översättningen mellan två språk i allmänhet flera radikalt olika *översättningsmanualer* som alla är empiriskt adekvata, dvs förenliga med all möjlig empirisk evidens, och om vilka det inte är meningsfullt att säga

² Se **Ontological Relativity & Other Essays**, ss 26-29 samt "Indeterminacy of Translation Again" i **The Journal of Philosophy**, 1987, ss 5-10. Den senare uppsatsen publicerades först efter Føllesdals visit i Uppsala.

att en är riktig och de övriga oriktiga.

En manual för översättningen av ett främmande språk till vårt eget kan tänkas bestå av följande komponenter: (i) ett *lexikon*, dvs en teori om vilka de minsta meningsbärande delarna i det främmande språket är och hur dessa skall översättas; (ii) en *grammatik*, dvs regler för hur orden i det främmande språket kan fogas samman till meningsfulla satser; (iii) *översättningsregler*, vilka anger hur översättningen av komplexa uttryck är bestämd dels av översättningen av de ingående delarna dels av det sätt på vilket dessa är sammanfogade i enlighet med de grammatiska reglerna.

Vi säger att en sådan översättningsmanual är *empiriskt adekvat* om den är förenlig med all möjlig evidens beträffande verbalt beteende. Speciellt måste observationssatser översättas till observationssatser med samma "stimulus-mening" (se nedan). Enligt tesen om översättningens obestämdhet finns det två manualer m_1 och m_2 för översättning från det främmande språket till det egna språket sådana att: (i) m_1 och m_2 bägge är empiriskt adekvata; (ii) för vissa satser s i det främmande språket är deras översättningar $m_1(s)$ och $m_2(s)$ till det egna språket logiskt oförenliga; (iii) det är inte meningsfullt att fråga vilken av de två översättningarna som är den rätta.

Det har hävdats att tesen om översättningens obestämdhet implicerar att också rapporter om psykologiska attityder såsom tro, önskan, etc hos talare av ett främmande språk blir drabbade av obestämdhet. Sådana rapporter tänks ha ett bestämt sanningsvärde endast relativt en given översättningsmanual. Vi kommer att diskutera denna fråga nedan, i samband med det tredje argumentet för obestämdhetstesen.

2. Quines Behaviourism

När det gäller studiet av människan och hennes språk är Quine behaviourist: den enda basen för vår kunskap om andra människor och deras språk är iakttagelser av deras beteende i olika intersubjektivt observerbara situationer. Vid studiet av det mänskliga språket antar Quine att all evidens har en bestämd form: Vi får veta under vilka observerbara villkor (stimulusvillkor) en talare instämmer i ("assents to") respektive tar avstånd ifrån ("dissents from") en given sats (ljudsekvens). Den sortens evidens får vi för så kallade "occasion sentences", dvs satser som en talare instämmer i eller tar avstånd ifrån i vissa bestämda situationer. För vissa occasion sentences är assent/dissent-villkoren, vad Quine kallar deras *stimulusmening*, lika för alla användare av språket. Sådana satser kallar Quine *observationssatser*.

Det är viktigt att lägga märke till att de stimuli som får en språkanvändare att yttra en viss sats, enligt Quine inte är något som denne observerar eller refererar till. Quines teori om evidens är således inte fenomenalistisk.

När det gäller översättning mellan två språk, eller teorier, så kan vi korrelera

observationssatser med samma stimulusmening. Vad beträffar andra satser, så måste korrelationen gå via så kallade *analytiska hypoteser*, dvs hypoteser rörande de bägge språkens grammatik samt översättningen av termer och komplexa uttryck. Dessa analytiska hypoteser är alltid underbestämda av den empiriska evidensen, dvs av behaviouristiska data.

Det är viktigt för Quine att inte förutsätta några intensionala eller mentalistiska begrepp i sin teori. Talet om assent /dissent innebär t ex ett försök att undvika intensionala (och mentalistiska) begrepp som kunskap, tro, önskan. Enligt Føllesdal kan emellertid intensionala begrepp inte helt undvikas. T ex går det inte att avgränsa de reaktioner som utgör assent och dissent utan att förutsätta några intensionala begrepp.

En begränsning hos en behaviouristisk språkfilosofi är att den inte tar hänsyn till att agenter som mottar samma stimuli ändå kan ha olika perception. T ex kan den ena agenten se en Wittgensteinsk ankhare som en hare medan den andre ser den som en anka. Husserl har också betonat att vår perception alltid är meningsbemängd. En liknande tanke finns också hos Peter Winch: vi lever i en verklighet som vi redan har givit mening. Enligt Føllesdal är det emellertid fel att göra som Winch tänker sig — att förutsätta det egna perspektivet när man beskriver en annan människa och hennes erfarenheter. Däri ligger en poäng i behaviourismen à la Quine — den försöker minimera diskrepanser som har sin grund i olika subjekts sätt att uppfatta världen.

Føllesdal menade att Quines teori måste kompletteras med teorier om perception och handling, till skillnad från reception och beteende. Vid utformandet av sådana teorier skulle intensionala begrepp inte helt kunna undvikas. Quines huvudpoäng, obestämdhetstesen för mening och översättning, skulle emellertid kvarstå.

3. Argument för obestämdhet

Låt oss nu betrakta Føllesdals tre argument för tesen om översättningens obestämdhet:

Argument 1. Speciellt i sina tidigare skrifter är Quine inspirerad av pragmatisterna, särskilt Peirce, och accepterar en version av verifierbarhetstesen för mening: meningen hos en sats (eller teori) består i den skillnad som satsens (teorins) sanning respektive falskhet skulle göra för vår erfarenhet. En sats mening identifieras således med dess *empiriska innehåll*. I sitt första argument för obestämdhetstesen utgår Quine dels från verifierbarhetstesen, dels från en holistisk uppfattning, i Duhems anda, enligt vilken *enskilda* teoretiska satser inte är förbundna med några bestämda erfarenheter (observationssatser) som sitt empiriska innehåll. Enligt den holistiska tesen finns det således många olika sätt att godtyckligt fördela det totala empiriska innehållet i en vetenskaplig teori på de enskilda teoretiska satserna i teorin. Tillsammans implicerar de

två teserna, Peirces verifikationism och Duhems holism, att teoretiska satser inte har någon fix mening. Detta leder till att även översättningen mellan olika språk (eller teorier) blir obestämd: när enskilda teoretiska satser inte har någon fix mening kan det inte finnas något "fact of the matter" beträffande vilken av flera empiriskt ekvivalenta översättningar som är den riktiga.

Observera att argumentet skulle gå igenom även om vi inte identifierar en sats mening med dess empiriska innehåll. Det skulle räcka att det empiriska innehållet antas vara en beståndsdel i meningen.

Argument 2. Føllesdal ville för egen del inte godta det första argumentet då det bygger på en teori om mening som han fann tvivelaktig, nämligen Peirces verifikationism. Han föredrog därför ett alternativt argument för obestämdhetstesen som inte förutsätter en verifikationistisk meningsteori utan istället är baserat på ett förkastande av intensionala entiteter.

Føllesdal gjorde nu antagandet att de enda entiteter som vi är berättigade att postulera är de som förutsätts av den bästa teorin som förklarar all vår empiriska evidens. Om t ex fysikaliska objekt och mängder är de enda slags entiteter som är nödvändiga för vår totala verklighetsbeskrivning T , så finns det ingen grund för att anta existensen av andra slags entiteter. Därefter appellerade Føllesdal i sin argumentation till en *empirisk premiss*: allt vi erfar tycks kunna förklaras utan att vi antar existensen av intensionala entiteter såsom begrepp och propositioner. Det förefaller alltså som om intensionala entiteter inte kommer att spela någon roll i vår totala naturvetenskapliga teori. Føllesdal liknade våra teorier om intensionala entiteter vid ett bakvatten som inte utgör en del av vetenskapens breda älvfåra.

Føllesdal tycktes tänka sig att föreställningen om en unik korrekt översättning från ett språk till ett annat förutsätter existensen av intensionala entiteter. Den empiriska evidens vi har eller kan skaffa oss är inte tillräcklig för att unikt fixera översättningen: olika översättningsmanualer överensstämmer när det gäller översättningen av observationssatser, men skiljer sig åt beträffande översättningen av termer och teoretiska satser. Funnes det intensionala entiteter skulle emellertid detta endast vara ett fall av underbestämmdhet: bland alla empiriskt adekvata översättningar skulle endast de vara *korrekta* som översätter satser i det ena språket till synonyma satser i det andra. Finns det emellertid inga intensionala entiteter, så finns det heller inte någon grund för att skilja bland empiriskt adekvata översättningar mellan sådana som är korrekta och sådana som är inkorrekta. Vad skulle nämligen talet om en korrekt översättning betyda annat än att satser översätts till andra satser vilka uttrycker *samma propositioner*?

Mot argument 2 kan man kanske invända, som förresten påpekas av Føllesdal själv, att den empiriska premissen, dvs påståendet att intensionala entiteter inte har någon roll att spela i vår optimala teori om verkligheten, inte är något annat än en dogm. Kanske

skulle en total teori som räknade med intensionala entiteter vara enklare eller på något annat sätt mera tillfredsställande än en rent fysikalistisk teori.

Dessutom kan man ifrågasätta antagandet att distinktionen mellan korrekta och inkorrekta översättningar skulle förutsätta en ontologi av intensionala entiteter. Talet om korrekta översättningar tycks förutsätta synonymibegreppet. Det är däremot inte klart att användandet av detta intensionala begrepp är liktydigt med det ontologiska antagandet av intensionala entiteter. För att Føllesdals andra argument skall gå igenom räcker det inte att visa att intensionala entiteter inte har någon genuint förklarande roll att spela i en optimal total teori. Man måste också göra troligt att en sådan teori inte skulle innehålla intensionala begrepp. Sådana begrepp tycks emellertid vid första påseende behövas om teorin skall kunna förklara intentionalt beteende inklusive översättningsverksamheten själv.

Argument 3. Det tredje argumentet hade Føllesdal tänkt ut som svar på ett resonemang som John Searle framfört i en ännu opublicerad uppsats. Enligt Searles resonemang måste tesen om översättningens obestämdhet vara felaktig då en talare ju själv vet vad han menar med det han säger. Hans tal måste således ha ett bestämt innehåll.

Føllesdal hävdade att Searle i sin argumentation sammanblandat två slags mening, nämligen språklig mening och mening i betydelsen: det som talaren avser med vad han säger ("meaning in the head"). Det är på sin höjd det senare som en talare har direkt kunskap om men det är det förra, den språkliga meningen, som är föremål för obestämdhetstesen.

Føllesdals tredje argument utgick ifrån tanken att språklig mening helt och hållet är en produkt av evidens som är socialt tillgänglig. Språkliga uttryck har den mening de har i kraft den roll de spelar i språket som social institution. Ingenting som går utöver den socialt tillgängliga evidensen kan bidra till att bestämma ett uttrycks lingvistiska mening. Mening i betydelsen "meaning in the head" är inte socialt tillgänglig och kan därför inte bidra till att bestämma en översättningsmanual mellan två språk.

Den ovan beskrivna tankegången har nyligen uttryckts av Quine på följande sätt:

In psychology one may or may not be a behaviorist, but in linguistics one has no choice. Each of us learns his language by observing other people's verbal behavior and having his own faltering verbal behavior observed and reinforced or corrected by others. We depend strictly on overt behavior in observable situations. As long as our command of our language fits all external checkpoints, where our utterance or our reaction to someone's utterance can be appraised in the light of some shared situation, so long all is well. Our mental life between checkpoints is indifferent to our rating as a master of the language.

There is nothing in linguistic meaning, then, beyond what is to be gleaned from overt behavior in observable circumstances.³

Tesen om översättningens obestämdhet är nu en konsekvens av att: (i)

³ "Indeterminacy of Translation Again", s 5.

översättningsmanualer i allmänhet är underbestämda av den publikt tillgängliga evidensen; samt att (ii) denna evidens utgör alla de fakta som är relevanta för att bestämma lingvistisk mening och översättning.

Føllesdal underströk att det tredje argumentet inte bygger på antagandena bakom de två första: det förutsätter varken Peirce's verifikationistiska meningsteori, Duhem's holistiska syn på evidens, eller förkastandet av intensionala entiteter. Istället utgår argumentet ifrån språkets sociala natur.

Detta argument skiljer sig enligt Føllesdal från de två övriga genom att ha en svagare konklusion än dessa. Argumenten 1 och 2 leder till slutsatsen att det inte finns några fakta som avgör vilken av flera empiriskt adekvata översättningsmanualer som är korrekt. Argument 3 däremot utesluter inte att en empiriskt adekvat översättning kan vara felaktig i den meningen att den misslyckas att fånga det mentala innehåll som avsändaren velat kommunicera. Enligt argument 3 gäller obestämdheten endast den språkliga, publikt tillgängliga, meningen och inte det tankeinnehåll, eller annat mentalt tillstånd, som en person velat förmedla med det han säger.

Nu är det emellertid tveksamt om Føllesdal verkligen hade rätt när han hävdade att de två tidigare argumenten legitimerade den starkare konklusionen. Snarare var det så att de kunde utföras utan att man behövde introducera distinktionen mellan språklig mening och avsändarens mening. Det förefaller mig som om tesen om översättningens obestämdhet inte implicerar något om obestämdhet hos psykologiska rapporter. Dessa är kanske bara *underbestämda* av empirisk evidens.

Men i så fall kan man kanske hävda att argument 3 nu framstår som mer tvivelaktigt än det till att börja med gjorde. Visserligen har Føllesdal rätt när han understryker att man bör skilja mellan talarens avsedda mening och den språkliga meningen hos en utsaga. Emellertid skulle man fortfarande kunna hävda att den språkliga meningen är en sammanfattning av vad människor i allmänhet eller vanligtvis menar med en given utsaga. I så fall blir emellertid ett påstående om den språkliga meningen hos en utsaga eller om dess översättning åtminstone delvis ett påstående om det mentala. Detta skulle tyda på att sådana påståenden endast är *underbestämda* av empirisk evidens och inte obestämda.

Om detta resonemang är riktigt, så skulle det betyda att argument 3 misslyckas på att premissen (ii) är felaktig. Visserligen är den publika evidensen allt vi har att gå efter när vi formulerar hypoteser om mening, men detta behöver inte innebära att meningen bestäms av denna evidens och av ingenting annat.

4. Om sanning och empiriskt innehåll hos teorier

Føllesdal kom närmast att diskutera obestämdhetstesens konsekvenser för vår uppfattning

av vetenskapliga teoriers status. Först måste man emellertid i någon mån klargöra vad som i detta sammanhang kan menas med en vetenskaplig teori.

Vi kan grovt skilja mellan tre betydelser av termen "teori": (i) en samling grundsatser (t ex Newtons rörelselagar); (ii) en mängd satser som är slutna under logisk konsekvens (dvs en mängd grundsatser tillsammans med alla de satser som följer logiskt ur dessa); (iii) ett nätverk av satser ("a web of belief") vilka är förbundna med varandra och med icke-verbala stimuli medelst olika stimulus/responsrelationer ⁴ Den innebörd av termen "teori" som är relevant för obestämdhetstesen är teori i betydelsen (iii). För Quine är begreppen "språk" och "teori" intimt förknippade med varandra: en individs språk är hans totala uppsättning dispositioner till verbalt beteende; denna mängd kan också uppfattas som personens totala teori. Quine talar därför omväxlande om översättningar mellan språk och översättningar mellan teorier.

Underbestämthetstesen implicerar att logiskt oförenliga teorier kan ha samma empiriska innehåll. Det kan tyckas som om en sådan situation kan åstadkommas på ett trivialt sätt genom att i en teori byta ut två ord som inte förekommer i några observationssatser, t ex "molekyl" och "atom", mot varandra. Emellertid förefaller det rimligare att säga att ett sådant utbyte endast resulterar i en ny *formulering* av den gamla teorin.

Quine ställs här inför ett problem som han inte givit något klart svar på: Hur skilda bör två teoriformuleringar vara för att vi inte längre skall tala om olika formuleringar av samma teori? Ett nödvändigt villkor för att två teoriformuleringar skall vara formuleringar av samma teori tycks vara att det finns strukturbevarande översättningar mellan de två teorierna: vardera teorin skall kunna översättas till den andra på sådant sätt att den översatta teorin kan uppfattas som en del av den teori till vilken den översätts. Quine tycks inte ha bestämt sig för om han också vill uppfatta detta krav som ett tillräckligt villkor.

Quine hävdar nu att även när man på detta sätt skiljer mellan teoriformuleringar och teorier så kommer underbestämthetstesen fortfarande att gälla: även om vår totala teori T om naturen vore empiriskt adekvat, och därigenom implicera alla sanna observations-satser, så skulle den ha ett genuint alternativ T' som var både empiriskt ekvivalent och logiskt oförenligt med T .

Ponera nu att T och T' är två sådana alternativa totala teorier. Vad kan vi då säga om

⁴ I **Word and Object**, s 11, beskriver Quine detta teoribegrepp på följande sätt: "The intervening theory is composed of sentences associated with one another in multifarious ways not easily reconstructed even in conjecture. There are so-called logical connections, and there are so-called causal ones; but any such interconnections of sentences must finally be due to the conditioning of sentences as responses to sentences as stimuli. If some of the connections count more particularly as logical or as causal, they do so only by reference to so-called logical or causal laws which in turn are sentences within the theory. The theory as a whole ... is a fabric of sentences variously associated to one another and to non-verbal stimuli by the mechanism of conditional response."

deras sanningsvärde? Måste vi anta att på sin höjd en av dem är sann eller kan vi inta en "ekumenisk" attityd och säga att kanske bägge är sanna? Var och en av dessa teorier är ju fullt tillfredsställande empiriskt sett: den implicerar ju allt vi någonsin erfarit eller kan erfaras.

En sådan ekumenisk attityd tycks visserligen vid första påseende vara utesluten givet vårt antagande att de båda teorierna är logiskt oförenliga. Donald Davidson har emellertid framkastat en idé som skulle innebära att den ekumeniska synen undviker denna svårighet. När T innehåller en sats S och T' dess negation, *icke-S*, så behöver vi inte anta att S och *icke-S* är oförenliga med varandra. Eftersom S måste vara en teoretisk sats (hade den varit en observationssats så skulle T och T' inte ha varit empiriskt ekvivalenta, som vi antagit), så har den kanske olika innebörd i de två teorierna. Antar vi detta, kommer teorierna inte längre att motsäga varandra.

Den ekumeniska synen kan te sig tilltalande för någon som inte har en realistisk syn på sanning. Quine själv har enligt Føllesdal understundom varit benägen att inta denna ekumeniska syn.

Føllesdal hävdade emellertid att den ekumeniska synen inte kan upprätthållas. Han anknöt i detta sammanhang till Husserls idé om *Lebenswelt*: en stor del av våra hypoteser om världen tar vi för givna — utan att göra dem till föremål för medveten reflexion. Den största delen av "hypotesernas isberg" ligger under vattenytan. Bland dessa "undervattenshypoteser", eller bakgrundsantaganden, återfinns våra kriterier på vad det är som gör en teori acceptabel: enkelhetsöverbäganden, krav på förklaringsvärde, etc. Dessa kriterier får oss att acceptera den ena teorin snarare än den andra. Genom att kriterierna ifråga "ligger under vattenytan" har vi här, enligt Føllesdal, inget val: vi kan inte inta en ekumenisk attityd till vår teori om världen. Men vi kan samtidigt gå med på att en person med andra förutsättningar — en annan *Lebenswelt* — skulle ha kunnat omfatta den alternativa teorin.

Føllesdal pläderade alltså för ett slags realism ifråga om sanning — en ståndpunkt som Quine själv ofta givit uttryck för. Den ekumeniska ståndpunkten tycks däremot vara ett uttryck för någon form av anti-realistisk uppfattning — en föreställning om sanning som liktydig med koherens eller "warranted acceptability". Den realism som Føllesdal och Quine företräder är emellertid inte av det "metafysiska" slaget: sanning uppfattas inte som en egenskap hos satser som dessa har eller saknar beroende på om de överensstämmer med verkligheten. Istället är det fråga om en *intern* realism. Sanning ses som en *teoriimmanent* egenskap. Vi kan endast tala om satsers sanning och falskhet relative vår totala teori. Det är denna som utgör vår "måttstock".⁵

⁵ Enligt Tarskis klassiska resultat kan teorin T inte innehålla sitt eget sanningspredikat. Vi kan alltså egentligen inte tala om en teori som *total* i någon absolut mening.

5. Referens och mening

Efter att ha diskuterat semantiska egenskaper hos satser och teorier (satskomplex) övergick Føllesdal till en undersökning om satsdelarnas semantik. Han koncentrerade sig främst på singulära termer, speciellt egennamn.

Med utgångspunkt i de kända modallogiska paradoxerna (bl a "morgonstjärnan" och Quine-Føllesdals argument för de modala distinktionernas kollaps) argumenterade Føllesdal för en distinktion mellan "genuina" och icke-genuina singulära termer. En genuin singulär term har i alla kontexter, även intensionala, samma referens; den är — för att använda Kripkes term — en "rigid designator". Som ett exempel kan vi ta termerna "Francois Mitterand" och "Frankrikes nuvarande president" i satsen "Hade det senaste franska presidentvalet haft en annorlunda utgång så skulle Francois Mitterand inte ha varit Frankrikes nuvarande president". Den förra termen är genuin, men inte den senare: denna refererar här inte, som den gör i vanliga kontexter, till Mitterand. I fortsättningen kommer vi ofta, för korthets skull, att använda termen "egennamn" istället för det längre "genuin singulär term", fast det kan finnas genuina singulära termer som inte är egennamn i vanlig grammatisk bemärkelse (och vice versa).

Införandet av egennamn leder, som Quine har understrukit, till "aristotelisk essentialism": en uppfattning enligt vilken nödvändighet *de re* är ett meningsfullt begrepp. Vi kan t ex med mening säga att Mitterand med nödvändighet är en levande varelse. Enligt den aristoteliska essentialismen är det således möjligt att tala om egenskaper som tillkommer objekten själva med nödvändighet, oberoende av vårt sätt att referera till dem. Vi kan se på nödvändighet som något som kvalificerar förhållandet mellan egenskaper och tingen och inte enbart *de dicto* — som en operator på påståenden.

För Quine är denna konsekvens oacceptabel: det var ju bl a för att undvika den aristoteliska essentialismen som han förkastade kvantifierad modallogik. Føllesdal däremot erkänner existensen av genuina singulära termer och är därför beredd att acceptera de essentialistiska implikationerna.

Man ställs nu inför problemet att förklara hur genuina singulära termer är möjliga. Vari består förbindelsen mellan ett egennamn och det objekt som det refererar till? Enligt ett förslag som har framkastats av Keith Donnellan och Saul Kripke är förbindelsen *kausal*: den består i en historisk orsakskedja som leder från objektet till egennamnet. Kedjan leder via ett "dop" — objektet får ett namn — och sedan överförs namnet från en talare till en annan. Varje person i kedjan avser att använda namnet med samma referens som den föregående personen. I vissa fall börjar kedjan inte med referenten utan med själva dophandlingen. Detta förklarar, enligt Føllesdal, hur vi lyckas referera till abstrakta objekt såsom tal och till fysiska objekt som ännu inte existerar.

Det utmärkande för denna teori är att egennamnen antas ha referens men sakna

begreppsligt innehåll. De saknar således "mening" eller "Sinn", i Freges terminologi. Frege tänkte sig att meningen hos ett egennamn bestämmer referensen. Den kausala teorin innebär däremot att referensen tillkommer namnet utan någon begreppslig förmedling.

Føllesdal känner sympati för den kausala teorin, men påpekade att den leder till vissa svårigheter. Bl a har den svårt att förklara hur ett egennamn kan förändra sin referens utan ett förnyat dop. Tänk om namnet "Homeros" ursprungligen hade givits åt en människa som varken skrev Iliaden eller Odyssén!

Føllesdals egen teori om egennamn hämtar inspiration från både Kripke och Frege. I likhet med Frege antog Føllesdal att referensen beror av meningen. Emellertid följde han Quine i förkastandet av distinktionen mellan analytiska och syntetiska satser. Han hävdade därför att meningen hos ett namn konstitueras av alla de satser i vilka namnet ingår och som vi håller för sanna. Meningen bestäms således av hela vår teori och inte bara av dess analytiska del.

Denna ansats kan lätt förklara referensförändring: när vår teori ändras, ändras meningen hos egennamnen. Detta leder i vissa fall till en ändring av referensen.

Från Kripke behåller Føllesdal tanken om språkets kausala förankring i världen. Men till skillnad från Kripke anser han att förankringen i fråga är "holistisk": det är inte så att varje egennamn är individuellt förankrat utan det är hela "teori/språk-nätverket" som via vår varseblivning, beteende, etc är fastkedjat vid världen. Detta, så vitt vi förstår, måste innebära att referensen hos ett enskilt egennamn bestäms genom en samverkan mellan namnets mening, dvs den roll som namnet har i teorin, och teorins kausala förankring. Tyvärr har Føllesdal inte förklarat hur denna samverkan går till. I avsaknad av något i stil med en distinktion mellan analytiskt och syntetiskt och utan den individuella kausala förankringen är det svårt att förstå hur meningen hos ett enskilt namn kan plocka ut dess referens; särskilt med tanke på att den teori vi har om världen till stora delar förmodligen är falsk. Hur lyckas vi t ex via vår förmodligen falska teori om Jesus referera till denna person?

Det är viktigt att påpeka att i Føllesdals teori ses den rigida designationen hos en genuin singular term inte så mycket som ett faktum utan som en regulativ idé. Han uttryckte denna tanke genom en slogan: referensen dominerar meningen. Vi har ett behov av att "hålla fast" vid föremålet och det är i detta fasthållande som egennamnens funktion består. Detta förklarar bl a varför vi söker att modifiera vår teori på ett sådant sätt att den blir sann om de objekt som vi refererar till — istället för att ändra referensen och hålla teorin konstant.

En del av Føllesdals tankegångar har vi här tvingats att förbigå. Förhoppningsvis kommer han emellertid snart att publicera sina föreläsningar i bokform.